

УДК 130.2:316

В.О. ТОВАРНИЧЕНКО (кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і політології)

Запорізька державна інженерна академія, Запоріжжя

E-mail: tovarnichenko@mail.ru

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: СЕРЕДНІЙ КЛАС ЧИ
ВЛАДА МАРГІНАЛІВ?**

Дається аналіз міфу про громадянське суспільство та демократію, різних способів та форм організації держави, механізму створення ієрархії. Будь-яке суспільство немисливо без ієрархії, без поділу на керуючих і керованих. Ієрархія відповідає на запитання «хто головніше?». Але на це питання можна відповісти по різному. У традиційному суспільстві головніше шляхетна людина, ієрархія виникає з хаосу шляхом порівняльного відбору по певній ознаці, важливого для здійснення спільної справи. У капіталістичному суспільстві важливіший той, у кого більше грошей, при чому не важливі ні особисті якості людини, ні джерело капіталу.

Ключові слова: середній клас, громадянське суспільство, Григорій Сковорода, Платон, ідеальна держава, Конфуцій, ієрархія

Вступ

Людям властиво вірити в щось гарне, що надає життю зміст і робить їхньої жертви немарними. Це може бути побудова царства божого на землі в християнстві, перемога комунізму, або як у цей час, міф про громадянське суспільство, як суспільство рівноправних людей, у якому людина вільно проявляє свою особистість, творчу ініціативу, суспільство рівних можливостей. На відміну від держави „громадянське суспільство представляє собою систему багатомірних зв'язків і відносин громадян, їх об'єднань, союзів що базуються на рівності й особистій ініціативі громадян” [1, с. 110].

У сучасності під громадянським суспільством найчастіше розуміють особливу сферу відносин (майнових, ринкових, сімейних, моральних), які перебувають у відомій незалежності від держави. При цьому мають на увазі невтручання влади в справи особистості, у приватне життя людей, у сферу вільного підприємництва, ініціативи, заповзятливості. У такому трактуванні громадянське суспільство - це, по суті, синонім суцільно ринкових відносин й інших видів діяльності, безпосередньо не підвладних державній машині. У такому суспільстві держава розглядається лише в ролі арбітра, свого роду «доглядача», що встановлює «правила гри» і стежить за їхнім дотриманням всіма ринковими гравцями.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

В умовах капіталізму такі поняття як честь, шляхетність, достоїнство перестають бути цінностями, а головною цінністю стає капітал, гроші самі по собі, вигода від вкладеного капіталу. Самим вигідним бізнесом стає лихварство - найдавніший вид діяльності людини. Протягом всієї історії

вдосконалювалися економічні механізми гноблення й завоювання влади представниками декількох сімейств олігархів, за допомогою боргового поневолювання, як найефективнішого засобу, що прикривається міфом про демократію та громадянське суспільство.

В основі лихварства лежить надання грошей у кредит під складний відсоток, коли відсоток нараховується не тільки на основну суму боргу, але й на суму відсотка по попередньому строку виплати. Такі відсотки в математиці відповідають закону геометричної прогресії, що має у своїй межі експонентний ріст.

Свідомість сьогоденного «середнього класу» засновано на відсутності виробленого продукту, але на обслуговуванні символічних цінностей - ні піар агент, ні банкір, ні менеджер, - не виробляють ніякого відчутного продукту. Міф про громадянське суспільство складають практично всі ті ж гасла, які проголошувалися в Епоху Просвітництва: у першу чергу свобода, рівність, братство, і як їх складова розвинена ринкова економіка, різноманіття форм власності, економічна свобода, можливість зробити кар'єру, захист природних прав особистості, виборність і легітимність влади, рівність всіх перед законом, розвинене й незалежне правосуддя, правова держава, поділ влади, наявність легальної опозиції, незалежність засобів масової інформації, свобода приватного життя в рамках закону, взаємні обов'язки й взаємна відповідальність громадян, ефективна соціальна політика, що забезпечує гідний рівень життя громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

Як свідчить аналіз першоджерел, уявлення про громадянське суспільство йдуть коріннями глибоко в історію. Уперше термін «громадянське суспільство» було застосовано Гегелем у його роботі «Філософія права» [2]. «Громадянське суспільство» й «буржуазне суспільство» звучить по-німецькому однаково: "bürgerliche Gesellschaft". Громадянське суспільство, по Гегелю, є сфера реалізації приватних цілей й інтересів окремої особи. Всі інші значимі лише як засоби досягнення цієї мети, а тому громадянське суспільство є антагоністичне суспільство, що роздирає протиріччями. Величезний вплив на формування поглядів молодого Гегеля й всього подальше його духовного розвитку показала французька революція, що символізувала створення нового розумного миру. Визнаючи основну ідею французької революції, розділяючи на ранніх етапах своєї творчої еволюції, погляди про необхідну антифеодальну, антидеспотичну буржуазну революцію, Гегель разом з тим відкидав якобінський терор і різко критикував прихильників Робесп'єра.

Демократичне суспільство найбільш докладно розглядають Платон. Місце людини в суспільстві розглядають Конфуцій та Григорій Сковорода.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація.

Проблемна ситуація зводиться до того, щоб проаналізувати міф про громадянське суспільство та демократію. Проаналізувати різні способи й

Громадянське суспільство. середній клас чи влада маргіналів

форми організації держави.

Мета статті – сформувати теоретичні підстави для визначення термінів „середній клас”, „громадянське суспільство”. Дана мета реалізується в наступних задачах: визначити умови виникнення громадянського суспільства і середнього класу; уточнити терміни „середній клас”, „громадянське суспільство”.

Обговорення проблеми

Міф про громадянське суспільство немислимий без словосполучення «середній клас». Сьогоднішній обиватель ототожнює себе з «середнім класом» дев'ятнадцятого століття, з «третім станом» Французької революції, з інтелігентами й різночинцями російських міст. Що ж таке «середній клас»? Розглянемо традиційне суспільство описане Конфуцієм [3]. Людей Конфуцій розділив стосовно керування державою на дві групи: 1) Керуючі 2) Керовані. Виникає природне питання який «середній клас» може бути між тими що керують й тими ким керують? В суспільстві Конфуція керуючі - шляхетні люди. Шляхетна людина завжди правдива, не підбудується під інших. Їй відведена роль приклада для наслідування категорії керованих. Керовані - звичайні люди, юрба.

Як же визначити приналежність людини до певної категорії? Як індикатор тут використовується принцип: Шляхетна людина ввічлива, але не влєслива. Маленька людина влєслива, але не ввічлива. Шляхетний чоловік прагне до справедливості. Маленька людина прагне до вигоди. У Франції з кінця Середніх віків до 1789 року третій стан (лат. *tertius status*, фр. *tiers etat*) - всі групи населення за винятком привілейованих, а саме - дворянства й духівництва. На відміну від перших двох станів, третій стан платив податки. Отож «середнім класом» був маргінальний прошарок феодального суспільства, а саме верхівка третього стану (буржуазія, олігархи, лихварі) які домінували в складі паризького й провінційного парламентів.

Уже наприкінці XV століття й на початку XVI століття третій стан не тільки являв собою могутній, промисловий клас, але він займає майже всі посади до канцлера-хоронителя печатки включно. Звідси ж бралися всякого роду чиновники у фінансовій адміністрації. Тільки губернаторство, чини у військовій і морській службі, придворні посади - винятково давалися привілейованим. Церковні й суддівські посади давали честолюбному буржуа однакові привілеї із дворянством, а в XVI столітті утворюється багато сімейств, зведених у дворянство, завдяки тому, що буржуа купували не тільки дворянські маєтки, але й суспільні посади, а з ними й право одержати дворянське звання. Будь-яке суспільство немислимо без ієрархії, без поділу на керуючих і керованих. Ієрархія відповідає на запитання «хто головніше?».

Але на це питання можна відповісти по різному.

У традиційному суспільстві головніше шляхетна людина, ієрархія виникає з хаосу шляхом порівняльного відбору по певній ознаці, важливому для здійснення спільної справи. Коли чоловіки племені йдуть на полювання, вони змагаються в тому, хто швидше піймає дичину. Той, хто виявить кращу

вправність, стає головнішим, хто найкращу - самим головним, котрому підкоряються всі неголовні. У капіталістичному суспільстві важливіший той, у кого більше грошей, при чому не важливі ні особисті якості людини, ні джерело капіталу. Серед фахівців дотепер не завершена дискусія про те, є лідерські процеси керованими або стихійними у своїй основі. Іншими словами, лідерами стають або народжуються? Незважаючи на відсутність однозначної відповіді на дане питання, наявні теоретичні й практичні розробки дозволяють говорити про лідерські здатності, однак виникає питання про границі, або межі, цих здатностей.

Виявлення людей із лідерськими якостями, і їхнє залучення для заняття керівних позицій надзвичайно актуально. Це напрямок діяльності може виходити як з тези «лідерами народжуються», так і з визнання можливості цілеспрямованого формування лідерів. У першому випадку мова йде про виявлення лідерських здатностей й їхньому використанні в організаційних цілях, у другому - про залучення (або переманюванні) на підприємство вже підготовлених і лідерів, що виявили себе. З досвіду добре відомо, що одні люди більш успішно справляються з різними видами діяльності, ніж інші; що темп оволодіння якою-небудь діяльністю й результати, що досягають у ній, у різних людей різні. Це звичайно пояснюють наявністю в людини здатностей до конкретного виду діяльності. Будь-яка здатність являє собою систему якостей особистості. Наприклад, так звані технічні здатності містять у собі специфічно розвинену спостережливість, просторову уяву й особливий склад мислення. Здатності до образотворчої діяльності обумовлені високою чутливістю зорового аналізатора, образною пам'яттю й рядом сенсорних якостей, що виражаються в координації рухів рук. У загальному виді здатність можна визначити як систему індивідуально-психологічних якостей людини, що відповідають вимогам даного виду діяльності і є умовою успішного її виконання.

Зупинимося на таких спеціальних здатностях лідера, як організаторські здатності. Як показали дослідження російського психолога Л. И. Уманського, ці здатності характеризують психологічна вибірковість, практично-психологічна спрямованість розуму, психологічний такт, соціальна енергійність, вимогливість, критичність і схильність до організаторської діяльності. Акцент на „індивідуальних розходженнях між людьми по їхніх здатностях зовсім не означав заперечення можливості людини розвивати в собі всі суспільно-необхідні властивості” [4]. Відшукання в здатностях якісних розходжень є надзвичайно важливим завданням; „не те головне, що одні люди більше, а інші менш обдаровані. Незмірно важливіше те, що різні люди мають різну обдарованість і різні здатності, різні - не в кількісному, а в якісному відношенні” [5,39].

Відповідно до традиційного погляду на устрій суспільства, процвітання в ньому повинне забезпечуватися за рахунок розвитку свідомості у його жителів, а не за рахунок експлуатації природних і людських ресурсів. Більше того, якщо подивитися на суспільні явища в Громадянське суспільство. середній клас чи влада маргіналів

сучасному суспільстві з позиції ведичних знань виявиться, що ті народи й співтовариства, які частково використовують традиційний підхід до побудови суспільства, і зараз є найбільш сильними й успішними. Відповідно до Вед, на чолі правильно організованого суспільства повинні перебувати не соціальні лідери, воїни, а ті що призначені для інтелектуальної й духовної діяльності. Вони не повинні займатися діяльністю інших варн: політикою (ця справа витязів), бізнесом (це заняття для хазяїв), а так само працювати за наймом (це заняття для трудівників). ті. Оскільки в них немає політичної влади й грошей, вони управляють суспільством винятково завдяки своїй духовній могутності й авторитету, які виникають завдяки їх й їх власній моральній чистоті - якостям, властивим щирим представникам даної варни.

Стани були частиною європейської феодальної системи. Вони існували також у багатьох інших традиційних цивілізаціях. Феодальні стани склалися зі страт, що володіли різними правами й обов'язками, деякі з яких установлювалися законом. У Європі вищий стан складалося з аристократії й дрібнопомісного дворянства. До іншого стану відносились священники. Його статус був трохи нижче, зате воно користувалося особливими привілеями. Ті ж, кого пізніше стали називати "третім станом", належали до простого народу. Це були кріпаки, вільні селяни, купці й ремісники. На відміну від каст, стани були менш замкнутими, і допускалися міжстанові шлюби. Простолюдин міг бути зведений у лицарі в нагороду за особливі послуги, зроблені монархові, а купцям іноді вдавалося одержати титул. Деякі відгомони станової системи збереглися в сьогоднішній Великобританії, де як і раніше успадковуються й користуються пошаною дворянські титули й де великі бізнесмени, урядові чиновники й інші особи можуть, у нагороду за особливі заслуги, одержати звання перів або бути зведеними в лицарі.

У минулому стани виникали там, де існувала традиційна аристократія й поняття шляхетного походження. У феодальних системах, подібних середньовічній європейській, стани були пов'язані з місцевими феодальними співтовариствами - у кожному з них формувалася своя власна, а не загальнонаціональна система стратифікації. У більше централізованих державах, наприклад, в імператорському Китаєві або Японії, стани були сформовані на національній основі. Іноді станові розходження виправдувалися релігійними переконаннями, але, як правило, вони носили менш твердий характер, чим в Індуїстській кастовій системі.

Платон критикує демократію «У демократичній державі тільки й чуєш, що свобода прекрасна й що лише в такій державі варто жити...» [6.350]. Відповідно до Платона й Аристотеля, олігархія - це державний устрій, у якому право займати державні посади мають тільки люди імущі. Це лад, що ґрунтується на майновому цензі. Імущих завжди набагато менше, ніж незаможних, тому правління імущих є правління "деяких" ("олигой" - деякі). Платону й Аристотелю належить характеристика олігархії як порочної форми державного устрою, у якому метою правлячих є не загальне благо, а особиста користь. Платон пише, що "ідеальна" держава повинна

володіти, щонайменше, чотирма головними чеснотами: мудрістю, мужністю, розважливістю, справедливістю. Під мудрістю Платон розуміє вище знання, або здатність дати добру пораду, коли мова йде про державу в цілому. Таке знання - охоронне, а мають це знання правителі держави. Мудрість - властива філософам, в основі своєї моральна. Як затверджує Платон, тільки при правителях-філософах держава не буде знати зла, що панує в ній у сучасності. Але для досягнення благоденства правителі повинні бути не мнимими, а щирими філософами. Мудрістю не можуть володіти всі жителі держави, але правителі-філософи, обрані люди, безумовно, мудрі й приймають мудрі рішення. Друга чеснота - мужність. Воно так само властиво лише невеликому колу осіб, хоча в порівнянні з мудрими цих осіб більше. Мужністю володіє більша кількість людей, це не тільки правителі-філософи, але й воїни. Якщо перші дві чесноти були характерні тільки для певних класів людей, то розважливість повинна бути властива всім жителям, вона подібна якоїсь гармонії. На відміну від мудрості й мужності, третя чеснота держави, або стримуюча міра, є вже не якість особливого класу, а чеснота, що належить всім членам держави. Там, де вона в наявності, всі члени суспільства визнають і дотримують прийнятий у державі закон й існуючий в ній уряд, що стримує й зменшує дурні пориви. Четверта чеснота - справедливість. Її наявність, її торжество в державі й обумовлено стримуючими мірами. Саме в силу справедливості кожен клас, кожен розряд у державі й кожній окремій людині одержує для виконання й здійснення своя особлива справа, до якого його природа найбільш здатна. Займатися своєю справою й не втручатися в чужі - це є справедливість. Розділення людей на класи має для Платона величезне значення, визначає існування "ідеальної" держави, і тоді не дивно, що порушення кастового ладу вважається вищим злочином.

Григорій Саввич Сковорода відводить величезне соціальне значення «сродності» й «несродності» праці. У нього праця – це не обов'язок, не вимушеність, як вважає багато хто сьогодні, а навпаки, вільний потяг людини. Процес праці розглядається Сковородою як насолода й відчуття щастя навіть поза залежністю від його результатів. Саме така праця Сковорода визначає як «споріднена» [7]. Причиною всього нерозумного в суспільстві філософ вважав працю без покликання, роботу з необхідності або праця з метою збагачення. Тому, засуджуючи ці соціальні риси суспільства, Сковорода й призивав до морального вдосконалення, соціальному подолу праці подоланням його «несродності» у всіх сферах суспільної діяльності. А «несродна» праця і є основне джерело всіх соціальних лих, що приводить до маргіналізації. Що ж штовхає людей на «неспоріднену» їхній натурі діяльність й посади? Різні спонукання й причини: мода, незнання власної натури; головним же чином, сластолюбство й славолюбство. Таким чином, поділ людей, що займаються «спорідненою» й «неспорідненою» працею - це є та найглибша думка, на яку можна обпертися при рішенні сучасних проблем, у тому числі проблеми щастя людини й людства в цілому.

Громадянське суспільство. середній клас чи влада маргіналів

Ознайомившись із ідеями Платона, Аристотеля, Г.С. Сковороди варто задуматися над тим, а чи є демократія й громадянське суспільство тими цінностями до яких варто прагнути. Що важливіше честь, достоїнство, справедливість або багатство й прагнення до наживи? Хто кращий правитель шляхетна людина або лихвар? Який клас буде «середнім» між класом керуючих і класом керованих?

Висновки

«Громадянське суспільство» й «буржуазне суспільство» звучить по-німецькому однаково: "bürgerliche Gesellschaft". У Франції з кінця Середніх віків до 1789 року третій стан (лат. tertius status, фр. tiers etat) - всі групи населення за винятком привілейованих, а саме - дворянства й духівництва. На відміну від перших двох станів, третій стан платив податки. Отож «середнім класом» був маргінальний прошарок феодального суспільства, а саме верхівка третього стану (буржуазія, олігархи, лихварі) які домінували в складі паризького й провінційного парламентів.

Свідомість сьогоденного «середнього класу» засновано на відсутності виробленого продукту, але на обслуговуванні символічних цінностей - ні піар агент, ні банкір, ні менеджер, - не виробляють ніякого відчутного продукту. Психологія Олігарха – це психологія лихваря, або дрібного перекупщика. Згідно вченню Г.С. Сковороди кожна людини повинна займатися спорідненою справою. Таким чином треба залучати до керівництва державою духовну еліту і відсторонювати олігархів від керування державою. Щоб суспільство нормально розвивалось їм повинні керувати не олігархи, а в термінології Конфуція шляхетні люди, або в термінології Платона правителі філософи. Шляхетна людина ввічлива, але не влєслива. Маленька людина влєслива, але не ввічлива. Шляхетний чоловік прагне до справедливості. Маленька людина прагне до вигоди.

Список використаної літератури

1. Воронкова В.Г. Філософія розвитку сучасного суспільства: теоретико-методологічний контекст: монографія /В.Г. Воронкова; Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя: ЗДІА, 2012.-262 с.
2. Гегель. Философия права. Из-во "Мысль". Москва, 2010.
3. Конфуций. Антология гуманной педагогики. М. "Мысль", 2006 г.
4. Уманский Л.И. Методы экспериментального исследования социально-психологических феноменов // Методология и методы социальной психологии / Под ред. Е.В. Шороховой. М., 1977.
5. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. - М. 1991.
6. Платон, собр. соч., т.3, ч. 1, "Государство" М, 1971.
7. Сковорода Г.С. Сочинения в 2-х т. Т.1. – М.: Мысль, 2003.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Voronkova V. G. Philosophy of development of modern society: teoretiko-methodological context: monograph /century of V. Voronkova; Zaporoz.. state engineering academy. - Zaporozhye: ZSEA, 2012. -262 pages.
2. Gegel. Legal philosophy. Philosophy institute. Publishing house "Thought". Moscow, 2010.
3. Confucius. Anthology of humane pedagogics. M, 2006.

Товарниченко В.О., 2013

4. Umansky L.I. Metody of a pilot study of social and psychological phenomena//Methodology and methods of social psychology / Under the editorship of E.V.Shorokhova. M, 1977.

5. Teplov B. M. Problems of individual distinctions. - M 1991.

6. Platon, собр. соч. т.3, р.1, М "State", 1971.

7. G.S. Sochineniya's frying pan in 2 t. T.1. – M: Thought, 2003.

В. О. Товарниченко (кандидат философских наук, доцент кафедры философии и политологии)

Запорожская государственная инженерная академия, Запорожье

E-mail: tovarnichenko@mail.ru

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: СРЕДНИЙ КЛАСС ИЛИ ВЛАСТЬ МАРГИНАЛОВ?

Дается анализ мифа о гражданском обществе и демократии, разных способов и форм организации государства, механизма создания иерархии. Любое общество немислимо без иерархии, без деления на управляющих и управляемых. Иерархия отвечает на вопрос «кто главнее?». Но на этот вопрос можно ответить по разному. В традиционном обществе главнее благородный человек, иерархия возникает из хаоса путем сравнительного отбора по определенному признаку, важному для осуществления общего дела. В капиталистическом обществе более важный тот, у кого больше денег, при чем не важны ни личные качества человека, ни источник капитала.

Ключевые слова: средний класс, гражданское общество, Григорий Сковорода, Платон, идеальное государство, Конфуций, иерархия.

V. TOVARNICHENKO

Zaporozhye state engineering academy, Zaporozhye

E-mail: tovarnichenko@mail.ru

CIVIL SOCIETY: MIDDLE CLASS OR POWER OF OUTCASTS?

The myth analysis about civil society and the democracy, different ways and forms of the organization of the state, the mechanism of creation of hierarchy is given. Any society is impossible without hierarchy, without division into managing directors and operated. The hierarchy answers a question "who is more main? ". But it is possible to answer this question differently. In traditional society the noble person is more main, the hierarchy arises from chaos by comparative selection on a certain sign, important for implementation of common cause. In capitalist society more important who has more than money at what aren't important neither personal qualities of the person, nor a capital source. People can believe in something good that gives lives sense and does their victims not vain. It can be creation of a God's kingdom on the earth in Christianity, a communism victory, or as now, the myth about civil society. Civil society as society of equal people in which the person freely shows the identity, a creative initiative, society of equal opportunities ... In difference about the states civil society represents system of multidimensional communications and the relations of citizens, their associations, the unions which are based on equality and a personal initiative of citizens. This myth is made practically by the same slogans which were proclaimed during the Education Era: first of all freedom, equality, a brotherhood, and as their components the developed market economy, variety of forms of ownership, economic freedom, opportunity to promote, protection of the natural rights of the personality, selectivity and legitimacy of the power, equality of all before the law, the developed and independent justice, the constitutional state, division of the authorities, existence of legal opposition, independence of mass media, freedom of private life within the law, mutual duties and mutual responsibility of citizens, the effective social policy providing a worthy standard of living of citizens. Ideas of civil society originate deeply in

Громадянське суспільство. середній клас чи влада маргіналів

history. For the first time the term "civil society" was entered by Gegel in his work "Legal philosophy". "Civil society" and "bourgeois society" sounds in German equally: "burgerliche Gesellschaft". Civil society, according to Gegel, is the sphere of realization of the private purposes and interests of the individual: here everyone for itself(himself) is the purpose. All others are significant only as means of achievement of this purpose, and therefore civil society is antagonistic society torn apart by contradictions. What is "middle class"? Let's consider traditional society described by Confucius. Confucius divided people in relation to government into two groups: 1) Administers 2) Operated. There is what natural question "middle class" can be between Administers and operated ? Administers - noble people. The noble person is always truthful, isn't arranged under others. The example part for imitation of category of the operated is assigned to it. The operated - ordinary people, crowd. How to learn, define belonging of the person to a certain category? As the indicator the principle the Noble person here is used is polite, but isn't flattering. The small person is flattering, but isn't polite. The noble husband strives for justice. The small person strives for benefit.

Keywords: middle class, civil society, Grigory Skovoroda, Platon, ideal state, Confucius, hierarchy.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.13

Прийнята до друку 31.08.13

Рецензент: к.ф.н., доц. Богуславська О.Г.